

Od Andrijina križa do andrijina križa: religijska imena i nazivi¹

Projekt *Religijski pravopis* višegodišnji je projekt Instituta za hrvatski jezik, a među ostalim njegovim ishodima nekoliko je radova s problematikom uporabe velikoga i maloga početnog slova u religijskim nazivima i imenima, od kojih su mnogi objavljeni i u *Hrvatskome jeziku* (usp. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2024. Religijsko nazivlje i imena. *Anatomija rječnika. Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik. Zagreb. 328–337; Barbarić, Vuk-Tadija. 2019. Veliko i malo slovo u biblijskome tekstu – poseban problem religijskoga (funkcionalnog) pravopisa. *Hrvatski jezik* 6/4. 1–8; Lewis, Kristian. 2018. Usustavljanje uporabe velikoga i maloga početnog slova u hrvatskome religijskom nazivlju. *Bichuk Terminologičnoї komisii pri Mižnarodnomu komiteti slavistiv* 2. 134–149; Hudeček, Lana; Milica Mihaljević. 2018. Homofonija u religijskim nazivima i imenima. *Hrvatski jezik* 5/2. 1–8; Hudeček, Lana. 2018. SVI SVETI i SVETA TRI KRALJA. *Hrvatski jezik* 5/1. 29; Sučević Međeral, Krešimir. 2018. Pravopisna promišljanja o islamskim, judaističkim i dharmičkim vjerskim nazivima i imenima. *Hrvatski jezik* 5/1. 1–7; Lewis, Kristian; Čubrić, Marina. 2017. Svetci u pravopisu. *Hrvatski jezik* 4/4. 27–29). Osim radova na projektnoj se stranici <https://religijski.jezik.hr/> donose i jezični savjeti, a dostupno je i poglavlje o glasovima, dok je idući korak objavljivanje poglavlja o sastavljenome i nesastavljenome pisanju.

U ovome radu pozornost ćemo posvetiti pisanju općih religijskih naziva te osobnih i perifraznih imena u kojih se razlika u uporabi velikoga i maloga početnog slova odražava i na značenje. Konkretnije, kad se upotrebljava veliko početno slovo, riječ je o osobnome ili perifraznome imenu. Piše li se riječ malim početnim slovom, riječ je o apelativizaciji, poopćivanju imena koje postaje opća imenica, a posljedično ima i drukčije značenje. Moguć je i obratan proces onimizacije, kad opća imenica postaje ime. Taj je proces nešto rjeđi. U općemu jeziku primjeri su apelativizacije *Francuz* ‘pripadnik francuskoga naroda’ i *francuz* ‘vrsta uskoga i duguljastoga kruha’ te ‘francuski ključ’, *Japanka* ‘pripadnica japanskoga naroda’ i *japanka* ‘natikača s remenom učvršćenim između palca i kažiprsta’, *Kalodont* ‘ime paste za zube’ i *kalodont* ‘kolokvijalni poopćeni naziv paste za zube’, *Ovan* ‘zvijezde’ i *ovan* ‘horoskopski znak’ te ‘osoba rođena u tome znaku’ ili *Tesla* ‘prezime’ i *tesla* ‘mjerna jedinica magnetske indukcije’. Obratni su primjeri onimizacije *hum* ‘mali brijeg, brdašće’ i *Hum* ‘gradić u Istri’, *kovač* ‘obrtnik koji kuje’ i *Kovač* ‘prezime’, *mlinar* ‘osoba

¹ Ovaj rad napisan je u sklopu projekta *Religijski pravopis*, koji se provodi u okviru osnovne djelatnosti Instituta za hrvatski jezik, a vode ga Lana Hudeček i Milica Mihaljević.

koja radi u mlinu' i *Mlinar* 'prezime', *vatreni* 'koji je vruć ili žestok poput vatre' i *Vatreni* 'hrvatska nogometna reprezentacija' ili *višnja* 'voćka' i *Višnja* 'osobno ime'. U sljedećoj tablici abecednim redom donosimo takve parove od kojih se jedan parnjak upotrebljava u religijskome kontekstu, a drugi u općemu jeziku. Korpus za ovaj rad izdvojili smo u većoj mjeri iz drugoga izdanja *Rječnika velikoga i maloga početnog slova* Goranke Blagus Bartolec i suradnika u izdanju Instituta za hrvatski jezik, objavljenoga 2023. godine.

veliko početno slovo	malo početno slovo
Advent	advent
Alfa i Omega	alfa i omega
Andrijin križ	andrijin križ
Antikrist	antikrist
Badnjak	badnjak
Baraba	baraba
Biblija	biblija
Božji	božji
Filipov križ	filipov križ
Golgota	golgota
Golijat	golijat
Gospin	gospin
Juda	juda
Kalvarija	kalvarija
Mesija	mesija
Metuzalem	metuzalem
Petrov križ	petrov križ
Sotona	sotona

1. tablica: Parovi religijskih imena i naziva te općih imenica s obzirom na uporabu velikoga i maloga početnog slova

Parove navedene u tablici možemo razvrstati u nekoliko skupina s obzirom na to koje značenje dobiva imenica nastala apelativizacijom, uz rijetke primjere imena nastalih onimizacijom. Uz svaki ćemo parnjak navesti i primjer uporabe iz *hrWaC*-a (Hrvatskoga

mrežnog korpusa), a u rijetkim slučajevima kad primjer ondje nismo pronašli, navest ćemo ga prema mrežnoj tražilici *Googleu* ili ga konstruirati.

Uvodno donosimo tri para povezana s veoma poznatim kršćanskim pojmovima – *Badnjak*/*badnjak*, *Advent*/*advent* i *Biblija*/*biblija*. Ime *Badnjak* odnosi se na dan uoči Božića, 24. prosinca, a imenica *badnjak* ima značenje ‘božićni panj’. Ovdje je jednostavno uočiti značenjsku vezu između imena i imenice. Naime, na *Badnjak* se palio panj (gdjegdje i cijelo drvo), pa je ime blagdana nastalo na osnovi uporabnoga predmeta povezanoga s običajem koji se provodio na taj dan. Primjeri uporabe: *U crkvi sv. Jakova u Međugorju na **Badnjak** večernji program započinje u 17 sati molitvom krunice. // U jadranskom dijelu palilo se obično drvo masline, i to samo jedan **badnjak**, dok je u kopnenim dijelovima običaj bio paliti tri **badnjaka**.*

Uz prethodno navedeni par možemo navesti i primjer *Advent* – *advent*, u kojemu je došlo do onimizacije jer se religijski naziv *advent* odnosi na ‘pripravu za blagdan Božića tijekom četiriju tjedana’ uz sinonimni naziv *došašće*, a ime *Advent* danas se najčešće povezuje s predblagdanskim manifestacijom u Zagrebu i drugim gradovima s bogatim kulturno-zabavnim i gastronomskim programom. Primjeri uporabe: *Ovogodišnji **Advent** odvijat će se na sljedećim lokacijama u Zagrebu. // Božićni ciklus ima dva dijela: **advent** i božićno vrijeme.*

Biblija je sveta knjiga kršćana i židova, a sinonim joj je *Sveto pismo*. Pisano malim početnim slovom – *biblija* – odnosi se na ‘važnu knjigu u nekome području’. I u ovome je paru jasno zašto je opća imenica povezana s imenom. Onako kako je u vjerskome kontekstu *Biblija* od presudne važnosti za svakoga vjernika, tako svaka knjiga koja je temelj u kojemu području postaje *biblija*. Primjeri uporabe: *Mitovi, legende, epovi i, naravno, **Biblija** nadahnjivali su umjetnike do današnjih dana. // S pravom možemo reći da je ova knjiga **biblija** ženskog zdravlja.*

Kad je riječ o imenima i perifraznim imenima, izdvojili smo osam parova. *Antikrist* pisan velikim početnim slovom tumači se kao Kristov protivnik koji će o sudnjemu danu izazvati Krista na sukob, dok je značenje imenice *antikrist* u prenesenome smislu ‘neznabožac, bezbožnik’. Odatle je jasno poopćenje značenja imenice *antikrist*, koja se odnosi na svaku osobu koja Boga ne priznaje ili niječe. Primjeri uporabe: *Kada dođe **Antikrist** i kada on zavlada, ti će se zli duhovi vama početi pokazivati. // Tko je veći **antikrist** od onoga koji opravdava ubijanje drugih ljudi samo na temelju toga što imaju drukčije mišljenje? **Alfa** i **Omega** jedno je od perifraznih imena Isusa Krista, a frazem *alfa* i *omega* znači ‘početak i kraj čega’. Primjeri uporabe: *U Otkrivenju se sam Isus predstavlja kao **Alfa** i **Omega**. // Analiza tržišta je **alfa** i **omega** svake političke kampanje, bez istraživanja nema dobre kampanje.**

Ime *Baraba* nosio je razbojnik osuđen na smrt kojega je svjetina oslobodila, a imenica *baraba* odnosi se u razgovornome stilu na ‘nevaljalca, mangupa’. Budući da je *Baraba* bio osoba koja se ponašala loše i bila na zlu glasu, to se značenje prenijelo i na imenicu nastalu od toga imena. Primjeri uporabe: *Zeloti su bili **Baraba** i Juda Iškariotski. // Taj*

jedan jedini bio je pristojan mladić iz dobre familije koji je slučajno upao u loše društvo, a svi ostali bili su barabe. Golijat je bio filistejski ratnik iz Staroga zavjeta, a imenicom *golijat* u prenesenome se značenju označuje 'jak, snažan muškarac'. Prema biblijskome tekstu značenje imenice prenijelo se na svaku osobu muškoga spola koja se odlikuje iznimnom fizičkom snagom. Primjeri uporabe: *Tako je Golijat izlazio svakog jutra i svake večeri kroz 40 dana, ali su ga se kralj Šaul i Izraelci bojali. // Jedan poručnik, koji je morao ostati u krevetu zbog infekcije ranjene noge, i drugi, Kerry, neki simpatični golijat, uspijevao je šepati po kući jer je imao samo malo veću ranu na nozi.*

Jedno od biblijskih imena koje izaziva izrazito negativne asocijacije svakako je *Juda*, a odnosi se na apostola koji je izdao Isusa farizejima. Stoga je i imenica *juda* dobila značenje 'izdajica'. Primjeri uporabe: *A stajaše s njima i Juda, njegov izdajica. // On je najgori ološ, juda svih juda, svakoga je izdao i opljačkao. Mesija*, pisan velikim početnim slovom, prema Starome je zavjetu Božji izabranik koji će izbaviti izraelski narod, a prema Novome zavjetu Isus Krist. Kad postane imenica, *mesija* označuje 'osobu koja je predodređena za kakvu važnu ulogu, vođu'. I u ovome paru jasna je motivacija koja je potaknula poopćenje značenja, to jest da se imenica odnosi na svaku osobu koja predvodi određenu skupinu. Primjeri uporabe: *Sveto pismo kaže da će nam Mesija donijeti najdragocjeniji dar – mir. // Nisam ja nikakav mesija koji će riješiti sve probleme.* I ime *Metuzalem* potvrđeno je u biblijskome tekstu, a odnosi se na biblijsku osobu koja je živjela više od devetsto godina. U prenesenome značenju imenica *metuzalem* upotrebljava se za 'jako staru osobu', što je u općemu jeziku poprimilo i donekle podrugljivo značenje. Primjeri uporabe: *Je li Metuzalem doista živio 969 godina? // U svemu se s tobom slažem, ali ja sam metuzalem iz nekog drugog vremena i škole na koju ovi mladi sad gledaju s podsmijehom.*

Naposlijetku, još jedno zloglasno biblijsko ime postalo je imenica s osobito negativnim značenjem. *Sotona* je najveći zli duh i Božji neprijatelj, za kojega se upotrebljava i drugo ime – Lucifer. Imenica nastala od toga imena, *sotona*, odnosi se na 'iznimno zlu osobu'. Primjeri uporabe: *Kad je to vrijeme završilo, Sotona ga je tri puta napastovao tražeći da iskuša njegovo sinovsko držanje prema Bogu. // Shvatio sam da moram zaboraviti tutanj tih sotona i vratiti se u pozitivu.* U vezi s ovim parom treba, međutim, spomenuti i jednu zanimljivost. Ime Lucifer (lat. *lux, lucis*, f. 'svjetlo'; *fero, ferre* 'nositi, donijeti' > 'svjetlonoša, lučonoša') odrazilo se u hrvatskome kao prevedenica *lučonoša*. Ta imenica nema negativne konotacije jer u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika nalazimo ova njezina značenja: prvo je doslovno značenje 'čovjek koji nosi luč, zublju', dok je preneseno značenje 'prosvjetitelj'. Izostao je, dakle, prijenos negativnoga značenja na opću imenicu.

Ovdje možemo istaknuti i dva primjera koja se odnose na mjesta koja se spominju u Bibliji. Riječ je o parovima *Golgota* i *golgota* te *Kalvarija* i *kalvarija*. Oba se imena odnose na brijeg na kojemu je razapet Isus Krist, ali se razlikuju po etimologiji (iz hebrejskoga odnosno latinskoga). Opće je značenje imenica *golgota* i *kalvarija* 'teška muka, velika patnja', pri čemu *kalvarija* znači i 'križni put'. Primjeri uporabe: *Noć Kristova uskrsnuća daruje svjetlo zapaljeno iskrom ljubavi koju Golgota nije mogla utrnuti. // Tko se jednom s*

*njima sudio, taj zna dobro koja je to **golgota**. // Sveti Franjo Saleški je govorio kako je brdo **Kalvarija** u biti 'brdo zaljubljenih'. // No, ni tu se **kalvarija** nesretnih mladića nije završila.*

Sljedeća skupina parova odnosi se na dvorječne izraze u kojima je jedna sastavnica posvojni pridjev od imena pojedinoga apostola, a druga je sastavnica imenica *križ*. U tabličnome prikazu pokazat ćemo značenjske razlike među trima takvim parovima:

veliko početno slovo	malo početno slovo
Andrijin križ 'križ na koji je razapet sveti Andrija'	andrijin križ 'križ u obliku križa na koji je razapet sveti Andrija' 'prometni znak neosigurana prijelaza ceste preko željezničke pruge' 'ukrižane drvene gredice kojima se učvršćuje konstrukcija'
Filipov križ 'križ na koji je razapet sveti Filip'	filipov križ 'križ u obliku križa na koji je razapet sveti Filip'
Petrov križ 'križ na koji je razapet sveti Petar'	petrov križ 'križ u obliku križa na koji je razapet sveti Petar' 'zeljasta biljka (lat. <i>Paris quadrifolia</i>)'

2. tablica: Parovi dvorječnih izraza koji sadržavaju posvojni pridjev od imena apostola i imenicu *križ* s obzirom na uporabu velikoga i maloga početnog slova

1. slika: andrijin križ

2. slika: filipov križ

3. slika: petrov križ

Prema značenjima navedenim u prethodnoj tablici vidljivo je da se izdvojeni dvorječni izrazi pisani velikim početnim slovom odnose na konkretan križ na koji je razapet pojedini apostol (Andrija, Filip, Petar), dok se isti izrazi pisani malim početnim slovom značenjski raslojavaju. Svi izrazi imaju jedno zajedničko značenje – 'križ u obliku križa

na koji je razapet pojedini apostol', dok u primjeru *andrijin križ* imamo dodatna dva značenja: jedno se odnosi na općepoznati 'prometni znak neosigurana prijelaza ceste preko željezničke pruge', a drugo na bilo koje dvije 'ukrižane drvene gredice kojima se učvršćuje konstrukcija'. U primjeru *petrov križ* nalazimo i terminološko značenje u području botanike. Trebamo također naglasiti da svi ti nazivi označuju križ različitoga oblika ili položaja u tipologiji križeva, i tad se trebaju pisati malim početnim slovom. Korpusni primjeri rijetko se odnose na čin razapinjanja kojega od svetaca ili na konkretan križ na kojemu su razapeti: *Bičevan je i raspet na kosom križu, a taj je Andrijin križ poslije uzet kao jedan od prometnih znakova. // Postoje na stotine pružnih prijelaza koji nemaju ni signalizaciju, već samo andrijin križ.*, ili: *Stajala je podno Filipova križa bodreći ga da nastavi objavljivati radosnu vijest čak i svojim ubojicama i kad je izgubio snagu. // Ovdje je polegnuti latinski križ (filipov križ) uklesan na rubnom, istaknutom dijelu kuće.*, odnosno: *Takvi prevaranti bi ti prodali raspadnutu dasku kao dio Petrova križa. // Četverolisni petrov križ (Paris quadrifolia L.) je trajna zeljasta biljka iz porodice Melanthiaceae.*

U posljednju skupinu parova izdvojili smo dvorječne izraze u kojima je jedna sastavnica posvojni pridjev od imena *Bog* i *Gospa*, a druga je opća imenica. Razlika između velikoga i maloga početnog slova temelji se na uporabi izraza u osnovnome, religijskom značenju ili u nazivlju koje struke. Posvojni se pridjev *Božji* ('koji se odnosi na Boga, koji pripada Bogu') piše velikim početnim slovom u sljedećim primjerima: *Božja ljubav, Božja pomoć, Božja pravednost, Božja providnost, Božja riječ, Božja volja*. No, u nazivima pojedinih struka upotrebljava se pridjev *božji*. Tako u fizici elementarnu česticu koja je predviđena standardnim modelom nazivamo žargonskim nazivom *božja čestica*, a preporučeni je naziv *Higgsov bozon* ili *Higgsova čestica*. U zoologiji kornjaša crvene ili rjeđe žute boje crne glave sa sedam crnih točkica na pokrildu nazivamo *božja ovčica*. U botanici postoje narodni nazivi *božja plahitica* i *božje drveće*, prvi za aromatičnu biljku kaloper, drugi za božikovinu. Primjeri uporabe: *Ti si i sada posrednik Božjega milosrđa za obraćenje grešnika. // Do sada prikupljeni podatci govore da je moguće da božja čestica postoji na nižim energijama. Tako ona ružna bubica postade prelijepa božja ovčica. Druga imena za gospin plašt su božja plahitica, rošnik, vrkuta, virak. Ta je biljka poznata i po nazivima česvina, zelenika, božje drveće, bodika.*

Kad je riječ o dvorječnim izrazima sa sastavnicom *Gospin* ('koji se odnosi na Gospu, koji pripada Gospi'), razlikujemo primjere s velikim početnim slovom u religijskome kontekstu: *Gospin blagdan, Gospin kip, Gospin zagovor, Gospina krunica, Gospina špilja, Gospine litanije*. Istodobno, u stručnome nazivlju uobičajeno se koristimo pridjevom *gospin*. Posebno je mnogo biljaka imenovano upravo na taj način. Primjerice, u botanici nazivom *gospin plašt* nazivamo ljekovitu biljku vrkutu, a *gospin vlasak* ili *gospina kosa* naziv je koji se upotrebljava za trajnu zeljastu nježnu paprat. Nadalje, *gospina trava* naziv je trajne zeljaste biljke, poznate i pod nazivom kantaron, a *gospine suze* naziv je biljke voštani cvijet ili hoja. U geologiji se nazivom *gospino staklo* ili *marijino staklo* imenuje tankopločasti, prozirni gips, čije su se pločice u srednjemu vijeku upotrebljavale umjesto prozorskoga stakla. Primjeri uporabe: *Blagovijest je također Gospin blagdan. // Čaj od*

*vrkute (Alchimileae herba) naziva se i **gospin plašt**, a poznat je u narodnoj medicini kao lijek za ženske tegobe. Svakako treba istaknuti i jednu našu vrstu koja se udomaćila u pukotinama zidova nekoliko staklenika: **gospin vlasak** (*Adiantum capillus-veneris*) nježna je i vrlo lijepa paprat. Npr. **gospina trava**, koja se koristi kod depresije, utječe na djelovanje najmanje 50 posto konvencionalnih lijekova. U istočnoj Europi jedan od pjesničkih naziva za ovaj cvijet je i **gospine suze** jer simbolizira Marijinu žalost i bol koje je trpjela zbog gubitka sina. Učenici su pripremili odgovore na pitanja što je alabaster, **gospino staklo** i pustinjaška ruža te kakve veze s ovim ima Selena, grčka boginja Mjeseca.*

Put od Andrijina križa do andrijina križa ovdje završava u nadi da smo analizom prethodnih primjera pridonijeli boljemu shvaćanju kad treba pisati veliko, a kad malo početno slovo. Korpusne potvrde kroz koje smo prošli prikupljajući građu za ovaj članak svjedoče o doista velikoj nedosljednosti u pisanju velikoga i maloga početnog slova za gotovo sve odabrane primjere, a ujedno osvještavaju i činjenicu da je itekako potrebno s vremena na vrijeme osvrnuti se i na najosnovnija pravopisna pravila, to više što razlika između Andrijina križa i andrijina križa te Gospinih suza i gospinih suza nije samorazumljiva.

POČETNA / O PROJEKTU / SURADNICI / SAVJETI / PRVOPIISNA PRAVILA / RADOVI / 🔍

Početna

Cilj projekta *Religijski pravopis* je dvojak. S jedne strane cilj je dovršetak *Religijskoga pravopisa* i njegova priprema za objavu. S druge strane cilj je i teorijsko istraživanje specifičnosti posebnih pravopisa, odnosno pravopisa koji proširuju pravopisna pravila u skladu s potrebama specifične struke ili područja.

Do prvoga cilja vodi niz ciljeva koji će se ostvariti u trogodišnjemu projektom razdoblju: dopuna i uređivanje građe prikupljene za *Religijski pravopis*, objava uređenih dijelova (pravila i rječnika) na mrežnim stranicama projekta.

Do drugoga cilja vodi objava znanstvenih/znanstveno-popularnih radova povezanih s temom posebnih pravopisa, odnosno specifičnoga pristupa građi, pojedinim pravopisnim problemima itd.

Sva će projektna postignuća biti objavljena na mrežnim stranicama projekta, na kojima se planira objaviti i niz jezičnih savjeta, odgovora na najčešće postavljena pitanja koja se odnose na religijsko nazivlje.

